

Д.І. СЛОБОДЯНЮК

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС **"РЕЛІГІЄЗНАВСТВО"**

ЗМІСТ

<i>Лекція 1.</i> Предмет та основні функції релігії	3
<i>Лекція 2.</i> Родоплемінні і національні релігії	7
<i>Лекція 3.</i> Буддизм	11
<i>Лекція 4.</i> Християнство	16
<i>Лекція 5.</i> Іслам	32
<i>Лекція 6.</i> Свобода совісті в Україні	39
<i>Лекція 7.</i> Нові релігійні течії та організації в Україні	43
Література до курсу "Релігієзнавство"	57

Лекція 1

ПРЕДМЕТ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ РЕЛІГІЇ

План

1. Релігієзнавство як наука.
2. Релігія як форма суспільної свідомості.
3. Структура релігії.
4. Основні функції релігії.
5. Класифікація релігій світу.

1. Релігієзнавство як наука

Релігієзнавство як наука, що досліджує соціально-історичну природу релігії, механізм її соціальних зв'язків з політичними, економічними, духовними системами суспільства, особливості їх впливу на віруючих.

Як самостійна галузь знання воно виникло у другій половині XIX століття.

Предметом релігієзнавства є об'єктивні закономірності виникнення, становлення та розвитку релігій, їх функціонування, структура та різноманітні феномени, взаємозв'язок і взаємодія релігії з іншими галузями знань.

2. Релігія як форма суспільної свідомості

Термін "релігія" походить, за Цицероном, від латинського "regele" шанувати, почитати, і означає "богошанування", "культ"; або ж, за Лактанцієм, від слова "religare" — зв'язувати. Осмислюючи природу і сутність релігії, Лев Толстой показав три значення поняття релігії:

1. Релігія — це дане Богом щире одкровення і богошанування, що витікає з цього.
2. Релігія — це зведення марновірних положень і марновірне богошанування, що впливає з цих положень.
3. Релігія — це зведення філософських положень і моральних законів, створених розумними і владними людьми для керування грубими, неосвіченими народними масами, щоб їх утішити і приборкати.

Релігія є однією з найдавніших форм суспільної свідомості, однією з форм

відображення світу, але відображення своєрідного. Релігія прагне до універсального відображення дійсності, використовуючи при цьому фантастичні образи, які сприймає як дійсні. При такому визначенні релігія пов'язана з фантазією та з вірою у створені образи та вигадкування. Саме віра стає основою впевненості у дійсному існуванні фантастичних образів.

3. Структура релігії

Релігія як сфера духовної культури має свої особливості, власну структуру та виконує певні функції. До **структури релігії** належать:

1) релігійна свідомість, що включає два компоненти: релігійну психологію (сукупність властивих масі віруючих уявлень, почуттів, настроїв, звичок, традицій, пов'язаних з певною системою релігійних ідей) та релігійну ідеологію (систему ідей, розробкою та пропагандою яких займаються релігійні організації);

2) релігійні почуття, що спрямовують емоційне ставлення людини до створених їхньою уявою Надприродних сил як до реальних;

3) релігійний культ — сукупність символічних дій, за допомогою яких віруючі намагаються вплинути на надприродні об'єкти. До культу можна віднести обряди, ритуали, жертвопринесення, таїнства, богослужіння, пости, молитви; сюди належать також культові споруди (храми, собори), культові речі (посуд, одяг, реліквії) та, звісно, культові книги;

4) релігійні організації — об'єднання послідовників тієї або іншої релігії, що виникають на основі спільності вірувань та обрядів. Релігійні організації виконують різні функції: як релігійні — задоволення релігійних потреб віруючих, регулювання культової діяльності, розробка та пропаганда віровчень, гак і нерелігійні — політичні, правові тощо.

4. Основні функції релігії

1. Ілюзорно-компенсаторська функція полягає у тому, що для віруючого релігія дає компенсацію (не дійсну, ілюзорну) обтяжливості людського буття і надію на краще існування у потойбічному світі. Таку надію дає віра в райське життя, в ідеальний світ, де панують свобода і рівність.

2. Світоглядна функція полягає в намаганні релігії створити власну картину світу, власну схему вдосконаленого суспільства, визначити місце людини в системі природи та суспільства.

3. Регулятивна функція виявляється у спрямованості релігії створити свою систему норм і цінностей для віруючої людини, що закріплює і зберігає віру у надприродне. Ця функція реалізується у традиціях, культових діях, сімейно-побутових стосунках.

4. Інтеграційна функція полягає в спрямуванні релігії на збереження і зміцнення існуючої соціальної системи, на згуртування прихильників однієї віри і протиставлення їх послідовникам інших релігійних напрямків.

5. Комунікативна функція реалізується у підтримці зв'язків між віруючими шляхом створення почуття віросповідної єдності під час релігійних дій та у міжособистісних стосунках.

5. Класифікація релігій світу

Релігії поділяють на групи на підставі етнічних ознак, часу виникнення, рівня організації, державного статусу, правового статусу, статистичного аналізу, за формою поширення тощо. За рівнем розвитку релігії поділяють на такі **види**:

- ранні форми — релігії первісного суспільства (анімізм, магія, культ предків тощо);
- політеїстичні — релігії, у котрих визнається багатобожжя (більшість національних релігій, за винятком іудаїзму та сикхізму);
- монотеїстичні — головною ознакою є поклоніння єдиному богу (християнство, іслам, іудаїзм, сикхізм);
- синкретичні — релігії, що утворилися внаслідок зрощування або злиття різних релігій (афрохристиянські, абавіти, дзен-буддизм);
- нові релігійні течії та рухи — релігії, що виникають у сучасності (мунізм, церква Антихриста, йогізм).

Серед багатьох спроб класифікувати усі релігії найчастіше використовується така схема класифікації релігій:

1. Ранні форми релігії (родоплемінні): тотемізм, фетишизм, магія, анімізм, аніматизм, анімалізм, шамапп но, культ природи, культ предків, язичництво, політеїзм.

2. Національні релігії:

- ранні національні релігії: релігія Стародавнього Єгипту, релігія народів Дворіччя, релігія Стародавньої Індії (ведична, брахманізм), давньогрецька релігія, релігія Давнього Риму, релігії доколумбової Америки та інші;
- пізні національні релігії: іудаїзм, індуїзм, джайнізм, сикхізм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм, зороастризм.

3. Світові релігії: буддизм, християнство (у його конфесійних проявах — православ'я, католицизм, протестантизм), іслам.

4. Нетрадиційні релігії, нові релігійні рухи:

- *неохристиянство*: Богородична церква, церква Ісуса Христа, Новоапостольська церква та інші;
- *релігії орієнталістського (східного) напрямку*: Товариство свідомості Крішні, послідовники Саї Баби, центри Шрі Чінмоя, Вселенська чиста релігія;
- *синтетичні релігії*: Велике Біле братство, церква Єднання, Всесвітня віра Бахаї;
- *езотеричні об'єднання*: теософія, братство Грааля;
- *неоязичництво*: Рідна віра, РУНвіра, Собор Рідної Віри;
- *сайєнтологічні рухи* (наукоподібні): діанетика, наука розуму, християнська наука;
- *сатанізм*.

Лекція 2

РОДОПЛЕМІННІ І НАЦІОНАЛЬНІ РЕЛІГІЇ

План

1. Родоплемінні релігії.

2. Національні релігії.

1. Родоплемінні релігії

Ранні форми релігії (родоплемінні): тотемізм, фетишизм, магія, анімізм, аніматизм, анімалізм, шаманізм, культ природи, культ предків, язичництво, політеїзм.

Анімізм — це віра в духи і душі, що управляють людьми предметами та явищами навколишнього світу. *Тотемізм* позначає комплекс вірувань і обрядів первісного суспільства, пов'язаний з уявленнями про родинні зв'язки між групами людей і тотемами — тваринами або рослинами, що, відповідно до міфічних уявлень, були предком-заступником даною роду і кожного його члена, символом кровного зв'язку. *Фетишизм* — це поклоніння неживим предметам, яким приписували чудодійні властивості (скелі, дерева, раковини, різні побутові предмети тощо). *Магія* являє собою обряди, пов'язані з вірою в надприродну здатність людини впливати на інших людей та навколишню дійсність. *Анімалізм, зоолатрія* — це сукупність магичних обрядів і вірувань, в основу яких покладено уявлення про тварин або рослин як покровителів та захисників роду. *Аніматизм* являє собою перенесення психічних властивостей людей на природу, ставлення до природи як до живої істоти.

2. Національні релігії

Ранні національні релігії — це релігійні вірування, що охоплювали своїм впливом верхні та середні верстви населення у межах однієї національної держави і існували в той час, коли була можливість тримати найбільш пригнічені низи суспільства у покорі лише завдяки грубому насильству.

Пізні національні релігії — релігії, що існували в період феодальних відносин, відстоювали інтереси нації без соціального протистояння низів та верхів.

До числа найдавніших національних релігій належить **індуїзм**, що сповідує переважна більшість населення Індії протягом століть. Для початкового періоду індуїзму (його іноді називають ведичною релігією) характерним є шанування природи як такої, тотожність людини і природи, і навіть творіння світу відбувається в процесі принесення в жертву першолюдини Пуруші, з різних частин його тіла. Важливого значення набуває та має своє продовження у наступному розвитку людства орієнтування людини на досягнення трьох основних завдань (триварга): 1) дхарма — слідування основним релігійно-моральним настановам; 2) артха — все, що зв'язане з користю та вигодою у суспільному житті; 3) кама — повне задоволення тілесних потреб, передусім любов.

Головні джерела класичного індуїзму, окрім Вед, це народний епос "Махабхарата" і "Рамаєна", а також пурані, зведення переказів.

Історично першою великою релігією, що почала використовувати Одкровення, надане Богом, є **іудаїзм**. Організаційним центром його стан храм на горі Сіон, жреці котрого довгий час збирали і редагували міфи про Ягве та його пророків. Головне джерело зведень про релігію євреїв — **Біблія**. Книги Старого Заповіту поділяються на три частини: 1) П'ятикнижжя Мойсея — *Тора*; 2) ранні і більш пізні книги пророків — *Небіїм*; 3) інші книги — *Кетубім*.

Релігійна істина відображена у Десятислів'ї Мойсея, де висловлені *десять заповідей*. У першій із них відкривався народу сам Ягве, як Бог. Це він вивів їх із Єгипту, відчинив їм шлях по морю і скинув могутність фараона і його воїнство. Хоча він близький до людей, милостивий, виявляється *єдиним живим Богом*, проте він *невидимий і немає Йому ніякої подоби* ні на небі, ні на землі. Третя заповідь: *народ не повинен зображувати соді Бога як кумира. Дотримання суботи припиненням усякої роботи в сьомий день* (четверта заповідь) тепер було підтверджено законодавчою силою як необхідний чинник для посилення релігійного почуття, періодичного відновлення сил і надання відпочинку людині і тваринам. Повага до батьків здавна вважалася моральним обов'язком дітей, але тепер заповідалось, що син, навіть ставши головою

сімейства, повинен так само почитати свою матір, як почитає, батьків (п'ята заповідь).

Людське життя мало цінувалося в давнину в умовах панування культу воїна, але в Біблії заповідалось: "не убий". *Людина створена за подобою Божою і тому життя її повинно бути священним* (шоста заповідь). Стародавній світ потопав у тваринних інстинктах, був отруєний тваринною похитливістю, а самі боги зображувалися далеко не зразками цнотливості. Це засуджувалося, упорядковувалися відносини між чоловічою та жіночою статями, що знайшло виявлення в сьомій заповіді *"не чини перелюбу"*. *Власність проголошена священною, недоторканою і злодійство затавроване як злочин* (восьма заповідь), так само як і *неправдиве свідчення* (дев'ята заповідь). Але новий закон не тільки засуджував зовнішню злу справу, тобто дію, а навпаки, він проникав в глибини людської душі і засуджував *саму злу думку*, тобто мотиви, інтереси, заповідав *"не побажай"* нічого такого, що огидне основним законам моральності (десята заповідь).

Релігійні свята та обряди в іудаїзмі присвячені певним подіям в історії єврейського народу. В їх основу покладені побутові свята, пов'язані зі зміною календарного циклу. Іудейські свята супроводжуються особливими богослужіннями та обрядами.

Обрізання — найбільш значущий іудейський обряд, що символізує союз між євреями і Богом. Це символ богообраності євреїв.

Ритуальне обмивання — рабини приписують віруючим напередодні суботи, релігійних свят та перед молитвою здійснювати обмивання рук у мікві (спеціальний басейн з дощовою або джерельною водою).

Йом кіпур (Судний день) — головне свято, тісно пов'язане з культом Ягве. У цей день Бог визначає долю людини на майбутній рік.

Рош Гашана (свято Новою року) — відзначають його за дев'ять днів до Йом кіпура. В цей день Бог Ягве подумки оглядає все, а Судного дня виносить вирок.

Суккот — свято, пов'язане зі спогадами про міфічний вихід євреїв з

Єгипту, триває вісім днів.

Ханука — відзначають під час зимового сонцестояння вісім днів. Свято повинне нагадати про запалювання перших свічок в Єрусалимському храмі. Ця подія сприймається як врятування релігії євреїв.

Пурім — відзначають його в березні як етап підготовки до Песах. Свято сповнене ідеї богообраності єврейського народу.

Песах — свято, що неодноразово змінювало своє сакральне значення. Спочатку його пов'язували з весняним вигоном тварин на пасовисько, потім воно перетворилось у свято першого снопа, надалі його стали пов'язувати з виходом з Єгипту. Песах сприймається також як родинне свято.

Шабат — щотижневе свято суботи.

Священною книгою іудаїзму є *Талмуд* (від євр. — вивчення) багатотомний збірник єврейських догматичних, правових, релігійно-філософських, моральних і побутових уявлень. Структурними складовими його є *Мішна* та *Гемара* — об'ємний коментар до Старого заповіту та збірник тлумачень до трактатів Мішни.

Іудаїзму притаманне протиставлення євреїв іншим народам, неєвреїв він ставить поза законом. У сучасному Ізраїлі іудаїзм проголошений державною релігією. З іудаїзмом тісно пов'язаний сіонізм — політична течія, що сформувалась в кінці XIX ст. і пропагує одну з провідних ідей іудаїзму — ідею "богообраності" євреїв як вищої раси.

Лекція 3

БУДДИЗМ

План

1. Основні положення буддизму.
2. Напрями та течії буддизму.

1. Основні положення буддизму

Назва та поява буддизму пов'язані з ім'ям Сіддхартхи Гаутами (Будди). Найбільш знамениті сказання про життя Будди входять у збірник *Джатака*, складений близько II ст. до н.е.

Основні положення вчення Будди свідчать про глибину і високу моральність. Будда проголосив новий шлях звільнення, сутність котрого виклав у проповіді "Поворот Колеса Доктрини". Це "серединний шлях" між скрутами аскетичного подвижництва і задоволенням чуттєвих бажань (в однаковій мірі марний). Врешті решт, цей шлях полягає в тому, щоб зрозуміти **"чотири шляхетні істини"** і жити відповідно до них.

1. Шляхетна істина про страждання. *Страждання* — це властивості самого життя, вони полягають в народженні, старості, хворобах і смерті, у поєднанні з неприємним, у роз'єднанні з приємним; у недосяжності бажаного.

2. Шляхетна істина про причину страждання. Причиною страждання є жагуче бажання, що приводить до нового народження і супроводжується радістю і захопленням від задоволень.

3. Шляхетна істина про припинення страждання. Припинення страждань — це припинення бажань через відмову від них, поступове звільнення від їхньої влади.

4. Шляхетна істина про шлях, що веде до припинення страждання. Шлях до припинення страждань — це *восьмеричний шлях слушності*, що керується такими принципами: 1) *правильний погляд* — розуміння "чотирьох шляхетних істин", тобто страждання, його причин, його припинення і шляху, що веде до припинення страждань; 2) *правильна думка* — звільнення від похоті, лютої волі, жорстокості і несправедливості; 3) *правильні висловлювання* — уникнення

неправди, позбавлення від пліток, грубостей і порожніх балачок; 4) *правильна дія* — утримання від злочину вбивства, злодійства та статевої розбещеності; 5) *правильний спосіб життя* — вибір тих занять, що не заподіють шкоди нічому живому; 6) *правильні намагання* — подолання шкідливих проявів, позбавлення від дурних схильностей, виховання і зміцнення добрих і здорових намагань; 7) *правильна увага* — спостереження за станом тіла, відчуттів розуму і аналіз об'єктів, на яких зосереджується розум, щоб їх розуміти і контролювати; 8) *правильне зосередження* — зосередження розуму в медитації для висвітлення певних станів свідомості, що ведуть до прозрінь. Просування цим шляхом веде до зникнення бажань і звільнення від страждань.

Вчення Будди відрізниться від ведійської традиції, що спирається на обряди жертвопринесень богам природи, а також протистоїть брахманізму упанішад, послідовники яких відмовились від таких обрядів. Гаутама був глибоко стурбований практичною проблемою звільнення людини через моральне і духовне очищення. Виступаючи проти ідеї незмінної сутності "Я", він вважав, що воно мінливе і може, використовуючи правильне намагання, уникнути спонукання до дурних вчинків і відплати за них у вигляді страждання і безупинного круговороту народжень і смертей. Для послідовників, що досягли досконалості (арахата), результатом стане нірвана стан безтурботного прозріння, безпристрасності і мудрості, порятунком від подальших народжень і трансформацій існування. Це найвища мета людських прагнень. В центрі філософії буддизму психологічний стан повноти внутрішнього буття, відсутності бажань, досягнення задоволеності і самодостатності, абсолютної відчуженості від зовнішнього світу.

Згідно з вченням Будди Всесвіт знаходиться в процесі постійних змін. Людина також не має нічого постійного, вона являє собою умовну єдність п'яти груп мінливих фізичних і ментальних компонентів: тіла, відчуттів, сприйняття, ментальних утворень і свідомості. Усе має мінливий характер та перебуває в напруженому занепокоєнні, де усе відбувається відповідно до універсальної причинності — *карми*.

Спостереження за тим, як проходить життя по колу повторюваних народжень, спонукали сформулювати так званий **"закон залежності причин"**, що являє собою ланцюжок із 12-ти чинників, що злагоджено діють у кожній людині. Вони перераховуються в певному порядку: неутво, довільні дії, свідомість, розум і тіло, почуття, враження, відчуття, бажання, уподобання, становлення, переродження, старість і смерть. Їх дія породжує страждання. Кінцева мета — зникнення всіх бажань і своєкорисливих устремлінь у нирвані. **Нірвана** буквально означає "згасання" афектів (за аналогією із згасанням вогню після вигорання палива). При цьому аж ніяк не припускається "ніщо" або "знищення": скоріше це трансцендентний стан свободи за межами "народження і смерті", що не передається в термінах існування або не існування у звичайному їхньому розумінні.

2. Напрями та течії буддизму

Після смерті Гаутами його послідовники провели в Раджагрісі "перший собор", на котрому були сформовані доктрина і правила поведінки, котрими керувалась чернеча община — сангха. Цей напрям одержав назву тхеравада — школа старійшин. Згідно з вченням тхеравади, людина сама відповідає за свій порятунок і незалежна в цьому від волі вищих сил. Головні об'єкти поклоніння називаються **"трьома притулками"**.

Будда — не бог, але вчитель і приклад;

Карма — істина, котрій вчив Будда;

Сангха засноване Буддою братство послідовників.

На другому соборі відбувся перший розкол, коли ченці заснували власну секту і назвали себе *членами Великою орденом*. В міру зростання чисельності буддистів і поширення буддизму виникали все нові розколи. "Третій собор" прийняв міри до розсилання буддійських місіонерів за межі царства.

Священні тексти згруповані в трьох збірках, що названі **"Трипітака"** ("Три кошики вчень"): 1) Віная пітака — *Кошик дисципліни* — містить статuti і правила поведінки ченців і монахинь, розповіді про життя і навчання Будди, історії чернечого ордена; 2) Сутта пітака — *Кошик наставлянь* — містить

викладення проповідей Будди, де йдеться про те, за яких обставин Будда промовляє свої проповіді, часом використовується власний досвід пошуку і знаходження просвітлення, причому незмінно з огляду на можливості аудиторії; 3) Абхїдхамма пітака — *Кошик вищої доктрини* — являє собою систематизовану класифікацію термінів та ідей із двох перших збірок, містить трактати, складені значно пізніше, ніж статути і сутри, присвячені проблемам психології та логіки.

Починаючи з XI ст., як індуїзм, так і буддизм стали відчувати на собі вплив тантризму, назва якого походить від сакральних книг тантр. **Тантризм** — система вірувань і обрядів, де використовуються магічні заклинання, містичні стилі, діаграми і символічні жести для досягнення почуття містичного єднання з реальністю.

Сьогодні буддизм існує в двох основних формах. *Хінаяна* (традиційний шлях досягнення нїрвани, "мала колісниця порятунку") поширена на Шрі-Ланці й у країнах Південно-Східної Азії — Таїланді, Лаосі і Камбоджі. *Махаяна* ("велика колісниця порятунку", що надає можливість скорішого досягнення нїрвани) переважає в Китаї, включаючи Тибет, у В'єтнамі, у Японії, Кореї, Монголії. Значна кількість буддистів мешкає в гімалайських королівствах Непал і Бутан, у Пакистані, на Філіппінах і в Індонезії. За межами Азії декілька тисяч буддистів живуть у США (600 тис.), у Південній Америці (160 тис.) і в Європі (20 тис.).

В останні роки виникли **асоціації буддистів-мирян**, що прагнуть вв'язати вчення махаяни із сучасним життям. Так, у напрямках *дзен-буддизму* навчають мирян методам медитації як засобу збереження внутрішньої рівноваги в хаосі міського життя. У сектах *Чистої землі* акцент робиться на чеснотах, співчутливої людини: щедрості, ввічливості, доброзичливості, чесності, співробітництві і служінні. Визнається, що ідеал махаяни — порятунок живого від страждання — цілком може служити спонукальним мотивом для заснування лікарень, дитячих притулків і шкіл. У 1953 році в Пекіні була створена *Буддійська асоціація* для організації співробітництва з буддистами інших країн,

Буддійська асоціація буддійського мистецтва підтримує вивчення і зберігання пам'ятників буддійської культури, у Сінгапурі і на Філіппінах у махаяністів існують асоціації мирян, що організовують популярні лекції і поширюють релігійну літературу.

Ламаїзм — одна з форм буддизму, поширена в Тибетському регіоні Китаю та у Монголії. Тантричні ідеї і обряди змішувались із послабленими традиціями хінаяни і махаяни, а також увібрали в себе елементи місцевої тибетської релігії **бон** — форми шамаїзму, поклоніння духам природи, у котрому припускалися людські і тваринні жертвопринесення, магічні обряди, змови, вигнання нечистої сили і чаклунства. Священослужитель лама, учитель, Атіша, що прибув з Індії в 1042 році, запропонував більш духовну доктрину, стверджуючи, що релігійне життя повинно проходити три стадії:

- шлях хінаяни, або моральної практики;
- шлях махаяни, або філософського осмислення;
- шлях тартраяни, або містичного об'єднання через ритуали тантри.

Після 1587 року Верховний лама цієї школи став називатися *Далай-ламою* (далай — "океанська широчінь"). Вплив секти зростав, і у 1641 році Далай-лама одержав усю повноту як світської, так і духовної влади в Тибеті.

Священне писання тибетського буддизму зіграло велику роль у поширенні вчення, священні тексти є підвалинами для навчання ченців у монастирях і для наставляння мирян. Найбільшим пістетом оточені канонічні тексти, що діляться на дві групи: *Каджур* (108 томів вчення Будди в повному перекладі із санскритського оригіналу) і *Чотири Великі Тантри*.

Лекція 4

ХРИСТІЯНСТВО

План

1. Виникнення християнства і основні етапи його розвитку.
2. Християнське віровчення.
3. Основні напрямки християнства: католицизм, православ'я, протестантизм.

1. Виникнення християнства і основні етапи його розвитку

Християнство (від грецьк. Христос — Помазанник, Месія) — одна із світових релігій (поряд із буддизмом та ісламом), одна з так званих "авраамітичних" релігій, спадкоємниця біблійного монотеїзму, що поєднує християнство з іудаїзмом та ісламом. Християнство має три основні напрямки: православ'я, католицизм, протестантизм. В основі християнства покладена віра в Ісуса Христа, який сприймається як Боголюдина, як Рятівник, як утілення другого обличчя триєдиного Божества — так званої Трійці.

Християнство виникло в I ст. н.е. в Палестині. Соціальними причинами його виникнення були наступні: по перше, боротьба пригноблених верств Римської імперії, надії на зміни; по-друге, централізація влади у Римі, що гармоніювала з ідеєю єдиного бога; по-третє, поєднання політичних, економічних, ідейних відносин у межах однієї держави, що сприяло уявленням про наднаціонального бога; учетверте, розпад рабовласництва, що потребував нових ідеологічних засобів впливу на підлеглі маси. Основними ідейними джерелами християнства, з яких черпались головні положення релігії, ставали:

- *іудаїзм*, від якого християнство успадкувало визнання Старого заповіту з його змістом, образ Ісуса Христа, ідею про месію та інше;
- *ідеологія кумранської общини*, що породила вчення про друге пришестя месії;
- *релігії східних народів Римської імперії*, з яких було запозичено багато міфічних образів та сюжетів, котрі робили християнство

поліетнічною релігією;

- **релігійно-філософські вчення Філона та Сенеки**, що привнесли в християнство ідеї про вроджену гріховність, про необхідність спасіння душі як мету життя, про божественну сутність месії, про рівність людей перед Богом, про презирство до земного життя, про любов до ворогів та про покірність долі.

В історії свого розвитку християнство пройшло декілька етапів:

1. Початкове християнство — часи, за яких відбувається виникнення перших християнських громад;
2. Раннє християнство — це час формування церкви та основ віровчення;
3. Період Всесвітніх соборів — час існування християнства як панівної релігії у певних регіонах та відособлення західної та східної церков;
4. Період розвитку християнства після 1054 роки, коли відбувся розподіл християнства на *православ'я* (східний напрямок) та *католицизм* (західний напрямок).

2. Християнське віровчення

Християнство має власні традиції, що відрізняють цю релігію від багатьох інших. В основу християнства покладено **Священний Переказ** — сукупність форм, до яких належать: усна традиція, релігійні тексти та богослужіння, у яких передається зміст віри, що має своїм джерелом Одкровення. Основою віровчення християнства є **Священне Письмо**, головною у якому є Біблія; а також "Символ Віри", рішення всесвітніх і деяких поміських соборів, окремі твори так званих "отців церкви". Згідно з Священним Приданням формується християнське віровчення та вчення про Бога, складається організаційна структура, виконуються обряди тощо.

Основні положення християнського віровчення (**догмати**) склалися протягом багатьох століть під впливом політики та економіки, соціальних та етнічних процесів, філософії та релігійних течій. Догмати містяться у Біблії та постановах Християнських Вселенських соборів. Крім того, розроблені **Символ Віри** — стисле викладення християнських догматів, безумовне визнання яких

православна і католицька церкви наказують кожному християнинові.

Згідно з Символом Віри, християни повинні вірити в єдиного Бога, що виступає у трьох особах: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога Святого Духу (*Свята Трійця*). Відповідно до *догмату Триєдності*, внутрішнє життя Божества є особисті стосунки трьох "Іпостасей", або Осіб: Отця — безначального Першопочатку; Сина, або "слова" — "Логоса" — Початку, що оформляє та надає значення; і Святого Духу — життєздійснюваного Початку. Син народжується від Отця, Святий Дух "ісходить" від Отця (за православним вченням), або від Отця і Сина (особливість католицької доктрини, засвоєна також протестантизмом). Але як "народження", так і "ісходження" відбувається не у часі, а у вічності. Усі три обличчя були завжди і вони є рівними за гідністю. У такому вигляді існує догмат про Трійцю.

Християнство успадкувало дозрілу у старозавітній традиції ідею про єдиного Бога, що має Свого причину в Собі Самому. Всі особистості, істоти і предмети є творіннями Божими: причому утворені з нічого, а всеблагість, всебачення і всемогутність виступають як унікальні атрибути Бога.

Особливо значення набуває в християнстві *догмат боговтілення*, згідно з яким Ісус Христос з Бога став людиною, народившись від Діви Марії. Цей догмат покликаний обґрунтувати особливу особисту роль Ісуса Христа, а крім того, надає всім євангельського повчання статус "божественних істин".

Триєдність і боговтілення — це два центральних догмати, що складають найважливішу відмінність християнства від іудаїзму та ісламу.

Значну роль відведено *догмату спокутування*, згідно з котрим Ісус Христос своїми стражданнями і смертю на хресті приніс себе у жертву Богу-Отцю за гріхи людей — спокутував їх. Цим він відкрив шлях "спасіння від влади гріха". *Догмат воскресіння* Ісуса Христа проголошується як запорука майбутнього воскресіння людей із мертвих. Догмат воскресіння зобов'язує християн вірити, що Ісус мешкає на небі поруч із Богом-Отцем, що показує нікчемність тілесного, земного існування порівняно до вічності, що очікує душу. З останніх трьох догматів християнство розвиває ще три положення: віра

в безсмертя душі, уявлення про потойбічні пекло та рай, ідея про небесне вшанування та богоугодне життя на землі тощо.

Однією з найбільш значущих відмінностей християнства від інших релігій є відношення та сприйняття другої іпостасі Трійці Ісуса Христа. Втілення Бога розуміється в християнстві як єдинократне і неповторне, що не припускає будь-яких перевтілень. "Раз помер Христос за гріхи наші, а по воскресінні з мертвих більше не вмирає!" — така теза відстоюється Августином Блаженным проти доктрини вічного перевтілення. Ісус Христос — Єдинородний, Єдиний Син Єдиного Бога. Усесутність Бога вміщується в межах одного людського тіла, а Його вічність — у межах неповторного історичного моменту. Четвертий Вселенський Халкідонський Собор встановив, що при втіленні (народженні) Ісуса божественне і людське з'єдналось в ньому як в єдиній особі, незмінно, нероздільно.

В XIX ст. дослідники, що займалися проблемою історичності особи Ісуса, утворили так звані міфологічну та історичну школи. Перші заперечували можливість існування реальної історичної особи на ім'я Ісус Христос, представники другої вважають, що в основі його образу покладене життя цілком реальної людини, що з часом набуло міфологічного забарвлення. Історичні свідчення про життя Ісуса практично відсутні, тому ми можемо судити про його особу тільки на підставі звісток, що залишили автори євангелій.

Десять заповідей Божих, які дійшли до людей через Мойсея і знаходяться у Старому Заповіті, та головні заповіді, що буди дані Христом в Новому заповіті, складають морально-етичний комплекс християнина і вважаються найголовнішими. Згідно з цими заповідями складаються обов'язки християнина:

1. Неділі і свята святкувати.
2. У неділю і свята відвідувати церкву і брати участь у службі Божій та інших церковних богослужіннях.
3. Установлених святою церквою постів дотримуватись.

4. Принаймні один раз на рік, у святий Великий піст, сповідатися і причащатися святих Тайн.

5. Весілля в заборонений святою Церквою час не справляти.

Не слід забувати і про *сім смертних гріхів*, яким протистоять християнські чесноти:

- гордість — *смирненість*,
- захланність — *щедрість*,
- нечистота — *чистота*,
- заздрість — *доброзичливість*,
- нестриманість — *поміркованість*,
- гнів — *лагідність*,
- лінь — *працелюбність*.

Головними *чеснотами*, що протиставляються усім гріхам людини, християни вважають *Віру, Надію, Любов*.

Важливим елементом християнської релігії є *християнський культ*, основний зміст якого складає розгалужена система свят, постів, жертвопринесення, поклонінь, молитов, богослужінь, таїнств, релігійних треб тощо.

Католицька та православна церкви визнають за необхідне причетність кожного віруючого до Бога, що здійснюється за допомогою особливих обрядів — *таїнств*, які, за традиційним християнським розумінням, реально вводять божественну присутність у життя людини. Найважливішими з таїнств, визнаними усіма віросповіданнями, є такі:

1. *Водохрещення* — це ініціація, що вводить у християнське життя і припиняє дію інерції першорідного гріха, гріхопадіння.

2. *Євхаристія*, або *причащання* — це вкушання хліба і вина, що за церковною вірою, символізують Тіло і Кров Христа заради дійсного з'єднання віруючого з Христом.

Православ'я і католицизм визнають ще п'ять таїнств, сакраментальний статус яких заперечується протестантизмом.

3. Миропомазання, що має на меті повідомити віруючим про містичні дарунки Святого Духу.

4. Покаяння — сповідь перед священиком і відпущення гріхів.

5. Священство, або Рукоположення (або ординація) — зведення в духовний сан, що дає повноваження не тільки наставляти віруючих, а також, насамперед, надає владу чинити таїнства.

6. Шлюб — здійснення в храмі церковного шлюбу, вінчання, що тлумачиться як співучасть у містичному шлюбі Христа і Церкви.

7. Соборування, або елеосвячення — це помазання, що супроводжується молитвами та нанесенням елею на тіло важкохворого як останній засіб повернути до життя й одночасно побажання смерті.

Важливим елементом культу є також *богослужіння* — сукупність церемоній та обрядових дій, звернених до Бога з метою отримати від нього милість. Існує система богослужінь: протягом року, протягом тижня (неділя — воскресіння Ісуса Христа, понеділок — ангелам Бога, вівторок — пророкам, середа — зраді Ісуса Христа, четвер — святійшим християнства, п'ятниця — розп'яттю Ісуса Христа, субота — всім святим). Протягом доби богослужіння включає дев'ять служб: вечірніх та нічних — вечірня, завечірня, опівнічна, і ранішня, та денних — першої, третьої, шостої та дев'ятої години.

Християнські свята посідають належне місце в культовій практиці. Серед них виділяють великі, так звані Дванадцяті свята:

1. Пасха (Великдень).
2. Різдво Христове.
3. Трійця.
4. Стрітення Господнє.
5. Хрещення Господнє.
6. Спас.
7. Вхід Господній в Єрусалим або Вербна неділя.
8. Вознесіння Господнє.
9. Здвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього.

10. Уведення в храм Пресвятої Богородиці.

11. Благовіщення.

12. Успіння Пресвятої Богородиці або перша Пречиста.

Крім свят, у християнському культі існують пости, тобто утримання від їжі. Перед Пасхою встановлено *Великий піст*. Існують також Апостольський, Успенський. Різдвяний пости. Кожні середа і п'ятниця вважаються пісними днями.

У християнстві поширені молитви, вшанування реліквій, ікон, хреста, мощей.

Церква є провідником Святого Духу в світі, втіленням третьої особи Трійці, подібно до того як Христос втілює другу особу. Тому церква спрямовує свої зусилля на продовження справи Христа на землі. Діяльність церкви має три напрямки, кожен з яких відповідає певному аспекту життя Ісуса Христа:

по-перше, євангелізація — розповсюдження серед людей, що належать до церкви, переконання, що вони повинні покаятись та увірувати;

по-друге, робота, спрямована безпосередньо на спасіння, проведення літургій в церкві;

по-третьє, діяльність зі встановлення месіанського Царства Божого, володарювання Христа.

Отже, **церква** як організація продовжує проповідкування, розпочате самим Ісусом Христом: *по перше*, як зберігач таємниць, вона знов відтворює спокуту жертву Христа, втілюючи події його життя у річному календарному циклі; *по-друге*, як провідник волі Христа щодо людства, церква спрямовує свою діяльність на встановлення Царства Божого на Землі. Сьогодні християнська церква не має єдиної організації, як це було спочатку. Єдина організація була порушена під впливом різноманітних політичних, економічних, ідеологічних, соціальних процесів, що відбувалися в історії людства.

3. Основні напрямки християнства: католицизм, православ'я, протестантизм

Після розповсюдження християнства на теренах Римської імперії в період

від I до поч. IV ст., за Костянтина Великого, гоніння на християнську церкву припинились. Християнство стає офіційною релігією Римської імперії. До Риму християнство прийшло пізніше, оскільки вищий клас довго зберігав вірність старим римським богам і звичаям, але Захід раніше зіштовхнувся із загрозою варварської навали, а тому позиції західних християнських вождів були не занадто тривкими. Ці особливості розвитку західної частини імперії сприяли утворенню в Римі стрункої елітарної церковної організації на чолі з римським єпископом, якого стали називати *Папою*.

Розкол між Західною (**католицькою**) і Східною (**православною**) церквами зазвичай датують 1054 роком, але це розпочалося раніше, з часу поділу в 395 році Римської імперії на Західну і Східну. Мав місце поступовий і тривалий процес розмежування, обумовлений, скоріше, розбіжностями в звичаях і думках, ніж догматичними особливостями.

Сьогодні між православ'ям і католицизмом існує ряд відмінностей, що формувались протягом довгого часу. Догматичні відмінності:

1. Сходження Святого Духу від Бога-Отця і Бога-Сина. В буквальному перекладі з латинської мови означає "і Сина". В "Символі віри", де говориться про віру в "Дух Святий, Господа і Творця життя, що сходить від Отця", католики, на відміну від православних, додають: "та Сина". Цю відмінність самі керівники обох церков завжди вважали найбільш істотною та навіть непримиренною.

2. Догмат про "надобов'язкові заслуги" святих і праведників. Ці заслуги, згідно з католицьким вченням, складають певну духовну скарбницю (або священний фонд), якою церква може розпоряджатись на свій розсуд.

3. Індульгенції — відпущення гріхів за допомогою цього священного фонду. Спершу індульгенції видавались за особливі заслуги перед церквою, а пізніше набула поширення практика їх продажу за гроші. Саме сумніви в правомірності подібної торгівлі стали приводом для виступу Мартіна Лютера у часи Реформації.

4. Догмат про Чистилище (прийнятий у 1439 р.) Католики, окрім раю і

пекла, визнають існування чистилища — місця, куди потрапляють душі після смерті і де вони в стражданнях спокутують свої гріхи. Родичі можуть полегшити потойбічну долю дорогих їм небіжчиків, купивши ті ж самі індульгенції.

5. Непорочне зачаття Діви Марії, що надало їй можливість вознестись на небо не тільки душею, а й тілом. Католицька церква визнає, що Діва Марія займає своє власне місце на небі. Вона не входить до складу Трійці, тобто не є Богом, але займає місце поряд.

6. Непогрішність Папи в питаннях віри (1870). Прийняття цього догмату було викликане широким розповсюдженням досліджень щодо історії папства. Серед пап були пірати і розбійники, клятвopорушники і братовбивці, є навіть гіпотеза, що один з пап був жінкою. Але вони приймали різні рішення, на яких ґрунтувались окремі пункти догматики або правила церковної поведінки. Сенса цього догмату полягає у визнанні істинності таких рішень, оскільки вони виходять від непогрішного Бога, а не від грішної (можливо) людини — Папи.

Між католицизмом та православ'ям є також відмінності в обрядовості:

- хрещення проводиться шляхом обливання водою у католиків, а у православних через занурення у воду;
- миропомазання католики здійснюють над повнолітніми (конфірмація), а у православ'ї таїнству помазання підлягають немовлята, відразу після хрещення;
- причастя в католицизмі здійснюється тільки хлібом, а у православ'ї миряни і духовні особи причащаються і хлібом, і вином.

Крім того, католики причащаються хлібом, випеченим з прісного тіста, хрестяться п'ятьома пальцями, богослужіння здійснюють переважно латинською мовою та інше.

Мають місце також канонічні відзнаки: *целібат* (безшлюбність) для всього духівництва (в православ'ї — тільки для ченців, що звуться білим духівництвом, парафіяльних священиків, дяків; читці могли один раз

одружитись), *недопустимість виходу з духовного сану, верховенство папи, інститут кардиналів, визнання рішень 21-го Всесвітнього собору* (в православ'ї — 7), *нерозривність шлюбу*, заборона мирянам (до недавнього часу) читати і тлумачити Біблію.

Християнство розділяється не лише за основними його напрямками (православ'я, католицизм, протестантизм), але і в межах однієї конфесії. Православна церква об'єднує сьогодні чотири древніх патріархати — Константинопольський, Олександрійський, Антиохейський, Ієрусалимський і ще одинадцять самостійних (автокефальних) церков. Верховне положення серед православних церков за традицією займає патріарх Константинопольський, проте він не здійснює одноосібне керівництво всією Православною церквою. Православні церкви об'єднує спільна віра і загальна богослужбова практика, але усі вони самостійно порядкують своїми справами.

Російська православна церква. Християнство було прийняте на Русі наприкінці X ст. Спочатку на чолі церкви стояли митрополити Київські і головним центром чернецтва була Києво-Печерська лавра. Проте в XIV і XV ст. центр політичного життя перемістився на північ. У 1448 році виникла самостійна Московська митрополія, а Київ зберіг під своєю юрисдикцією тільки територію сучасної України та Білорусії. Свято-Троїцька Сергієва лавра (Сергіїв Посад), заснована Сергієм Радонежським, стала одним з 11 головних центрів російської духовної культури.

Російські служителі церкви усвідомлювали особливу роль, свого народу як найчисленнішого з усіх православних народів. Звідси виникає теорія Москви як "третього Риму". Відповідно до цієї теорії, Рим під владою Папи відійшов від православ'я, Константинополь — "другий Рим" — занепав під натиском турків, тож єдиним центром усього православного світу стала Москва. У 1568 році був заснований Московський патріархат — перший повний патріархат з епохи давньої церкви.

Україна тим часом увійшла до складу Речі Посполитої, і київський митрополит став підпорядковуватись не Москві, а Константинополю. В 1596

році була укладена Брестська унія, результатом чого стало об'єднання православної і католицької церкви і покладено початок Греко-Католицькій церкві, яку частіше називають уніатською. Було визнано основні догмати католицької церкви, водночас церковні обряди залишились православними; уніатське духовенство звільнялось від сплати податків, уніатська шляхта могла претендувати на державні посади. На православну церкву розпочався тотальний наступ. Православні українці повернулися під юрисдикцію Москви в XVII — XVIII ст., після укладення Переяславсько-Московського договору 1654 року.

Після проведеної патріархом Ніконом у 1653 році церковної реформи, що мала на меті привести богослужбову практику у відповідність з грецькою, від Російської Православної церкви відійшли супротивники реформи, котрих стали називати старообрядниками, або розкольниками. У 1721 році Петро I скасував патріаршество, щоб домогтися більш тісної взаємодії церкви з новою адміністративною системою. Російські царі оголосили себе захисниками усіх православних, що мешкають за межами Російської імперії. 1917 року, після падіння царської влади, патріаршество в Росії було відновлено, було обрано нового патріарха Московського і всієї Русі. Радянський уряд наклав обмеження на діяльність церкви, розгорнув широку атеїстичну пропаганду, проводив руйнацію церковних споруд.

Падіння радянського режиму в 1991 році відкрило нові можливості для відновлення і розвитку церкви. Знову одержали в 1990 році незалежність уніати, заснувавши Українську греко-католицьку церкву. З 1998 року на території України розгорнули свою діяльність приходи Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП), Український автокефальної православної церкви (УАПЦ) і Української православної черкни Московського патріархату (УПЦ МП).

Основні напрямки протестантизму. На початку XVI ст. в Європі в ході тривалої богословської полеміки виникла нова церква. Гострі суперечки розгорнулися навколо основних питань віри і викликали до життя новий

напрямок у суспільному русі, що отримав в історії назву Реформації. Нова церква стала називатись протестантською (від. лат. — незгодний).

Особливими рисами протестантизму вважаються:

- основні символи віри залишаються незмінними;
- головним джерелом утворення нової догматики стало Святе Письмо, примат якого проголосили реформатори, а Святий Переказ був відкинутий як вчення людське;
- першорідний гріх цілком спотворив природу людини. Людина в гріхопадінні втратила саму спроможність робити добро, а тому вона не може отримати спасіння власними заслугами або справами, на відміну від вчення католицької церкви. З цього витікає наступний догмат;
- вчення про виправдання тільки одні по вірою. Інші способи домогтися спасіння (обряди, аскеза, богоугодні справи тощо) вважаються несуттєвими, а добрі справи вважаються плодом любові до Бога, тобто наслідком віри в Євангеліє Христа;
- реформатори відкинули молитву за мертвих, поклоніння Богородиці і святим, шанування мощів, ікон та інших реліквій;
- не визнається примат Римського папи в справі релігії і разом з тим проголошено принцип загальною священства;
- визнається право кожного християнина вільно читати Біблію.

Протестантами було зроблено перші переклади Біблії національними мовами (М. Лютер — німецькою, Д. Вікліф — англійською).

Початковими формами протестантизму стали лютеранство, кальвінізм, англіканство та анабаптизм. Вони розповсюдилися у різних країнах, де набули певних особливостей та самостійних рис. Але всі протестантські секти базуються на трьох загальних фундаментальних принципах: 1) вищий авторитет Біблії; 2) виправдання тільки вірою; 3) загальне священство віруючих.

Найбільш відомі у нашій країні протестантські віровчення адвентистів,

баптистів, п'ятидесятників та свідків Єгови.

Адвентизм — теологічне вчення про друге пришествя Ісуса Христа, що з'явиться на землю, що знищити існуючий світовий порядок і встановити "тисячолітнє царство Боже". Свою назву адвентизм бере від латинського *adventus*, що означає пришествя, а також виражає головну ідею віру в близьке пришествя Христа. Адвентизм ґрунтується на буквальному тлумаченні апокаліпсисів Старого і Нового Заповітів.

Хоч адвентизм був досить поширений у християнській церкві, сучасний його напрям набув великого розмаху під впливом Вільяма Міллера на початку 30-х рр. XIX ст. у США як течія, що пожвавила всі протестантські церкви і спонукала багатьох скептиків і невіруючих відкрито сповідати віру в Бога і Біблію. Коли ж очікуваного пришествя Христа не сталося (за передбаченням Міллера — в 1843 р., а потім — 22 жовтня 1844 року), це викликало глибоке розчарування і значний відтік служителів і віруючих. Серед самих адвентистів з'явилися розбіжності, що змусили їх провести ретельне дослідження текстів і дійти висновку, що в них мова йде не про друге пришествя Христа на землю, а лише про те, що Він увійшов до небесного святилища для завершальної роботи з примирення, що підготовлює Його друге пришествя. У 1860 році адвентистський напрям завершився виникненням церкви, що дістала назву "Адвентисти сьомого дня". Це найбільше самостійне об'єднання цього напрямку. У 1863 році була створена Генеральна конференція Адвентистів сьомого дня як головний орган Церкви.

Відмінності віровчення: 1) віра в близьке пришествя Христа; 2) віра у святість десятислівного закону як вічного і непорушного, де четверта заповідь — заповідь про суботу — є важливою в справі спасіння віруючих; 3) практикується водохрещення дорослих через занурювання у воду; 4) причастя здійснюється чотири рази на рік шляхом прийняття прісного хліба і вина; 5) невір'я у безсмертя душі, бо єдиним безсмертним є Бог, а людина втратила його під час гріхопадіння; 6) обов'язковою для членів церкви є сплата десятини; 7) чільне місце належить вченню про "санітарну реформу", яке вимагає

ретельного ставлення до свого тіла, що є "храмом Божим", де перебуває Дух Святий; 8) адвентисти не визнають шанування ікон, мощів, хреста, святих, мертвих; 9) основу богослужіння становить проповідь, молити, співання псалмів.

Адвентисти сьомого дня проводять широку місіонерську діяльність, мають близько 4 тис. шкіл у всьому світі, працюють у санаторіях і лікарнях, виховних будниках, центрах для людей похилого віку, добродійних організаціях.

Напрямок **Свідки Єгови** заснований у США близько 1872 року невеликою групою осіб, що збиралася для вивчення Біблії під керівництвом Чарльза Тейза Рассела у Піттсбурзі (шт. Пенсільванія). Після першої світової війни Свідками Єгови було проголошено, що "друге пришествя Христа" відбулося в 1914 році, але незримо, і від цього часу Христос вже править на землі. Таким чином, Свідки Єгови заперечували видиме пришествя Христа наприкінці століття. В 1931 році вони заявили про створення "Товариства Свідків Єгови".

Послідовник єговістів Дж.Ф.Рутерфорд в першій половині XX ст. розширив сферу впливу Свідків Єгови і запровадив жорстку систему управління. Повна назва секти — Товариство Сторожової вежі, Біблії і Брошур.

Єговісти заперечують догмат про Святу Трійцю і сповідують монотеїстичного Бога — Єгову, що є джерелом всього життя. Христос, за їх вченням, є єдинородним сином Бога, єдиним, хто створений Єговою безпосередньо. Христос віддав своє життя в спокуту благочестивих Свідків Єгови. Він воскрес із мертвих не як тілесна істота, а як безсмертний дух.

Свідки Єгови переконані, що сатана — невидимий правитель світу і що його вплив помітний в інших релігійних організаціях, особливо в Римсько-католицькій церкві. Вони вважають за можливе підпорядкуватися лише тим законам, що не суперечать божественним установкам. В той же час єговісти закликають не слідувати тим законам і звичаям, що неприйнятні з біблійних позицій. Так, Свідки Єгови відмовляються віддавати почесні прапори, проходити військову службу: вони не припускають у вжитку крові ні в їжу, ні при переливанні: вони уникають членства в громадських організаціях. Свідки

Єгови заперечують існування пекла, проте розробили вчення про Армагедон — глобальну війну, в ході якої Христос з армією ангелів знищить усіх грішників і переможе сатану в останньому поєдинку з силами зла, і після перемоги на землі будуть створені ідеальні умови для життя.

Свідки Єгови надають величезне значення Біблії. У своїх проповідях вони використовують такі видання: Авторизовану версію, або Біблію короля Якова: Американський стандартний переклад; Емфатичний діаглот (грецький текст Нового Заповіту з англійським перекладом між рядками); а також їх власний Новий переклад Священих Писань для усього світу із симфонією і додатками. Адміністративний центр Свідків Єгови знаходиться в штаб-квартирі Товариства Сторожової вежі, Біблії і брошур у Брукліні (район Нью-Йорку). Вище керівництво здійснюють президент Товариства і його представники, що очолюють філії секти в усьому світі.

Баптизм. Перші баптистські громади виникли в Англії на початку XVII ст. Фундатором цього напрямку прийнято вважати Джона Сміта, група послідовників котрого у 1611 році опублікувала "Декларацію віри", де викладались головні принципи баптистського віровчення. Назва цієї конфесії походить від грецького слова "baptizo", що означає: занурювати у воду, хрестити. Переосмислення обряду водохрещення було закладено в основу віровчення. Відтепер водохрещення здійснювалося лише над дорослими, що досягли свідомого віку, коли самі спроможні приймати рішення відносно існування Бога. Друга особливість хрещення полягає в самій процедурі — воно здійснюється шляхом занурення у воду, а не обливанням, як це було прийнято у католиків. До хрещення віруючі допускаються тільки після проходження випробувального терміну і покаяння на молитовних зборах. За своїм віровченням баптизм багато в чому схожий з раннім протестантизмом.

Головні принципи протестантизму, такі як виправдання особистою вірою, загального священства, верховенство Святого Писання, заперечення посередницької ролі Церкви в питанні спасіння, були покладені в основу баптистського віроучення. Вони сприяли розвитку релігійної свободи,

віротерпимості, спонукали відділення церкви від держави, надання права проповіді всім членам общини.

Баптизм характеризується активною місіонерською діяльністю. Общини очолюють виборні *пресвітери*, яким допомагають диякони і проповідники.

Баптизм прийшов на наші землі з Німеччини в 50-60-х роках XIX ст. і спочатку поширився лише серед німців в Україні, Закарпатті та в Прибалтиці. У 70-х роках з'являється близька до баптизму група євангельських християн. У Петербурзі в 1905 році із виходом указу про віротерпимість були створені *Спілка баптистів* і *Спілка Євангелістів*. З 1917 до 1927 року створюються сільськогосподарські громади і кооперативи. Були створені християнські молодіжні організації, біблійні курси для підготовки проповідників, але до 1932 року більшість общин була закрита. У 1944 році була створена *Спілка євангельських християн-баптистів СРСР*.

У 1963 році була створена єдина організація, яку очолювала *Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів* (ВРЄХБ). У 1965 році виділилась група, очолювана Радою церков ЄХБ (*Євангельських християн-баптистів*). З другої половини 70-х років, коли деякі общини стали реєструватися як незалежні, поступово склалися три самостійні церкви: *Спілка ЄХБ*, *Рада церков ЄХБ* і *автономні церкви ЄХБ*.

П'ятидесятники. Цей протестантський напрямок виник у США наприкінці XIX століття. В основі цієї конфесії лежить викладена в "Діянні апостолів" розповідь про спадання на апостолів Святого Духу на п'ятидесятний день після Великодня. Послідовники цього напрямку стверджують, що кожний щирий християнин може одержати дарунки Святого Духу — спроможність до пророцтва, зцілення хворих, важливим елементом віровчення п'ятидесятників є спроможність говорити іншими мовами (глосолалія), що одержується під час хрещення Духом Святим. Крім хрещення над дорослими людьми із зануренням у воду, на відміну від баптизму, у п'ятидесятників існує хрещення Святим Духом, що спадає на людей і робить їх органом Святого Духу.

П'ятидесятники розділені на кілька напрямків ("Церква Христа", "Світло

світу" та інші). З 1947 року існує Всесвітня п'ятидесятницька конференція.

Лекція 5

ІСЛАМ

План

1. Виникнення ісламу.
2. Основні положення ісламу.

1. Виникнення ісламу

Іслам (у перекладі з арабської надання себе Богу, покора) — це третя, наймолодша світова релігія. Іслам належить до числа найбільш розповсюджених релігій, його сповідують близько 1 млрд. 300 млн. людей. Мусульманські громади мають місце більш ніж у 120 країнах, у 35 країнах мусульмани складають більшість населення, 28 країн визнають іслам державною релігією (Єгипет, Саудівська Аравія, Кувейт, Марокко та інші).

Іслам виник на початку VII ст. на Аравійському півострові. Серед передумов ісламу слід виділити: *по-перше*, внутрішні зміни (розчарування серед арабів, схильність до фаталізму, незадоволеність старими богами, появу загально-аравійських божеств: Аллаха, ал-Лат, Манат, ал-Узза); *по-друге*, зовнішні передумови, а саме вплив та розвиток вже існуючих релігій християнства, іудаїзму та зороастризму.

Традиція ісламу пов'язана з ім'ям його засновника та пророка **Мухаммеда**, чия біографія в цілому збережена у Корані та багатьох легендах. Легенди пов'язують життя Мухаммеда з найголовнішою і найдавнішою святиною арабських племен Каабою. Кубічний храм Кааба з вмурованим у стіну чорним каменем був об'єктом поклоніння для всіх арабських племен. Навколо Кааби знаходились 360 зображень різних божеств і священний колодязь Зем-зем. Раз на рік аравійці здійснювали паломництво (хадж) до *Мекки*, де розташовувалась Кааба.

Мусульманський Переказ розповідає, що на Мухаммеда зійшло небесне одкровення, з ним говорив Аллах. Повеління "І вимовляй, і проголошуй, і читай

напам'ять!" Мухаммед сприйняв як дароване йому знання, як те, що сам Бог — головне джерело знання для людей — навчив людину тому, чого вона не знала. Мухаммед вийшов до людей і став проголошувати перед ними слово Боже — *Коран*. Ці проповіді містили та формували підпалини віровчення ісламу. Мухаммед закликав відмовишся від віри в безліч божеств і поклонятися тільки одному — єдиному *Аллаху*, з волі котрою все відбувається: він дає, і він же бере; він винагороджує за смиренність і міру, але й карає за гординю й нечестя. Людське існування не є нескінченним: світу настане кінець. Тоді усе буде перевернуте і знищене; усі мертві воскреснуть і встануть перед божим судом. Кожного судитимуть за його діла, і кожного очікує відплата за земне життя. Ті, хто вірив в Аллаха, поведився благочестиво й праведно, попадуть у райські сади; тих же, хто був неправедним та вірив у поганських богів, чекає геєна вогненна.

Поступово навколо Пророка згуртовувалися *муслім*, що віддали себе Аллаху, створювалося ядро громади мусульман, яка 20 вересня 622 року здійснила *хіджру* — *переселення* в оазис на півночі від Мекки. Це місце стало називати Місто Пророка, або Медина. Саме в ньому була побудована перша мечеть та з'явилося нове об'єднання людей, яке скріплювала не спорідненість крові, а віра в єдиного Бога. Це — знаменита *умма-ан-набі* — громада, якою Мухаммед управляв.

Поступово формувалися правила благочестивого поводження, права і обов'язки мусульман, Бог, у якого з плином часу з'явилося ім'я *Рахман* (Милостивий), продовжував навівати Мухаммедові нові *аяти* Корану, де докладно роз'яснювалося, як треба будувати життя громади, розподіляти майно та військову здобич. Проголошувалися заборони на лихварство, азартні ігри, п'янкі напої, на вжиток у їжу свинини тощо. Мусульмани віддавали частину прибутків на потреби міста, постували, підтримували милостинею бідняків, регулярно молилися, звертаючись обличчям до Єрусалиму. Однак з другого року хіджри кіблою (тобто напрямком, котрого дотримуються при молитві) стає мекканська Кааба, проголошена головним святилищем ісламу,

паломництво до неї вважалося обов'язком кожного щирого мусульманина.

У зв'язку з цим головним релігійно-політичним завданням стає звільнення Мекки від багатобожників та очищення Кааби від поганських ідолів. Війна визнається Аллахом неминучою і законною, єдиним засобом захисту святинь. Вона охороняє віру від руйнації, стає війною за віру, заради вищих божих помислів, війною за порятунок людства, і в цій війні — Бог на боці мусульман. Так була проголошена священна війна мусульман проти невірних — *джихад*.

Розрізняють великий і малий джихад, що розрізняються як внутрішня, духовна та зовнішня, матеріальна війна проти того, що заважає прагненню до вищої гармонії та єдності. Проводяться також розмежування між "*джихадом серця*", тобто боротьбою зі своїми вадами, "*джихадом мови*" — "повелінням благого і заборонаю злого", "*джихадом руки*" дисциплінарними заходами, прийнятими стосовно злочинців та порушників моральних принципів, і "*джихадом меча*", тобто збройною боротьбою з невірними.

Крім джихаду починають складатися загальні положення мусульманської релігії — іслам. У широкому розумінні — це весь світ, у межах якого встановилися і діють закони Корану. Саме таким є трактування традиційного поняття "дар аль-іслам" (*світ ісламу*), що протиставляється "дар аль-хабр" — території війни, що теоретично підлягає перетворенню в "дар аль-іслам" через джихад.

2. Основні положення ісламу

Іслам містить декілька головних догматів, визнання та безумовне виконання яких є обов'язковим для всіх мусульман. Базовою частиною догматів стає *іман*, що тлумачиться як *свідчення про об'єкт віри*. У Корані в першу чергу про себе свідчить Бог; відповідь віруючого — це ніби повернене Аллахові свідчення. Мусульманські богослови виділяють *чотири предмети віри*:

- віра в Аллаха як єдиного Бога, який є всемогутнім творцем, всесутнім володарем світу;

- віра в расул (посланників Аллаха) і Коран. У Корані названо 28 пророків, особливо виділені *п'яттеро*: *Нух* (біблійний Ной), з котрим Бог відновив "союз"; *Ібрахім* (Авраам), загальний праотець арабів та євреїв, фундатор єдинобожжя; *Муса* (Мойсей), якому Бог дав Тору для "синів ізраїлевих"; *Іса* (Ісус Христос), через якого Бог переказав християнам Євангеліє; нарешті, *Мухаммед* — "печать пророків", що завершує низку пророцтв. Через Мухаммеда Аллах надав людям Коран, що сприймається як слово боже, як те, що зроблено самим Богом;
- віра в Малаїка (ангелів), що підпорядковуються Богові, служать для зв'язку з пророками та людьми, передаючи розпорядження і розкриваючи волю Аллаха. Найбільш наближені до Господа *Джибраїл* ("святий дух"), що являвся Мухаммедові для передачі текстів "небесної книги"; *Ізраїл* — ангел смерті, що знає долі людські, але не знає терміну смерті кожного; вісник Страшного Суду *Ісрафіл*, що тричі на день оплакує страждання грішників у пеклі; *Мікал* — пов'язаний із мусульманською магичною практикою. Кожний мусульманин має двох ангелів, котрі фіксують його добрі і злі вчинки і знаходяться за плечима людини;
- віра в безсмертя душі, воскресіння після смерті та Судний день. На Страшному суді Аллах буде допитувати кожного з живих і мертвих. Заступництво Мухаммеда може пом'якшити долю грішників, спонукати Аллаха пробачити їх та направити до раю. Ті ж, хто не увірував у ясні знамення Аллаха, хто вважав неправдою день суду, хто обвинувачував Мухаммеда, а тим самим і Бога, у брехні, хто закоханий лише у життя ближнє і багатство та самомилюється власним успіхом, — потраплять до пекла — *джаханам*.

Іман — це частина більш загального поняття — *дін*, котре визначається як

божественне установлення, що веде людей до спасіння, і насамперед має на увазі повинності, продиктовані людині самим Аллахом. До дін включені благі справи — *ісхан* та "**п'ять стовнів ісламу**" — найважливіші культові приписання:

1. *Сповідання єдинобожжя і пророчої місії Мухаммеда*. Проголошення в присутності хоча б двох мусульман — головного положення символу віри — "Немає Бога, крім Аллаха, і Мухаммед — посланник Божий". Уведене слово "ашхадо" "свідчу" робить іновірця правовірним.

2. *Намаз* — щоденна п'ятикратна молитва, що повинна промовлятися на зорі, у південь, у другій половині дня, на заході сонця, на початку ночі. Проголошення встановлених молитовних формул супроводжується уклонами, вставанням на коліна, паданням ниць, сидінням на підлозі з підгорнутими ногами тощо. Молитися можна у будь-якому чистому місці, ставши на спеціальний килим або розстелений верхній одяг. По п'ятницях рекомендується здійснювати колективний намаз (саять) у мечеті.

3. *Саум* (ураза) — 30-денний піст у дев'ятому місяці рамадан, що переривається щоденно з вечора до ранку.

4. *Закят* — спочатку був добровільною очисною милостинею в ім'я Аллаха, а потім перетворився в обов'язковий податок з майна (1/40 частка річного прибутку). Крім закята існує ще *садака* — добровільне пожертвування.

5. Виконання п'ятого припису — *хаджа* — *паломництва* — не є обов'язковим, але заохочується. Ті, хто відвідав Мекку та її святині храм Каабу, джерело Зем-зем та інші, у дні свята жертвопринесення отримують почесне найменування — хаджи.

Однією зі складових мусульманського культу є *шаріат* — зведення норм права, моралі, релігійних приписів і ритуалів, що регулюють приватне і громадське життя віруючих. Шаріат був остаточно оформлений у XI - XII ст. Його джерелом є Коран та *Суна* (звичай, приклад) — збірка хадісів, речей та дій Мухаммеда.

Важливу роль у культовій системі ісламу відіграють *релігійні свята*, серед

яких найбільш визнаними є наступні: **1) Ураза-байрам**, що припадає на початок наступного за рамаданом місяця і триває три дні; правовірний мусульманин після завершення посту зобов'язаний зробити представникові духовенства фітр — підношення у натуральному чи грошовому вигляді; **2) Курбан-байра** — свято жертвопринесення; **3) Маулюд** — день народження Мухаммеда, що супроводжується читанням молитов та проповідей у мечетях, частуванням та принесенням дарів духівництву.

Коран і Суна — джерела мусульманського віровчення. **Коран** — "Читання" того, що повідомляв своєму посланнику протягом майже двадцяти років (610-632) Милостивий та Милосердний Господь — Аллах. За змістом у Корані виділяють міфологію ісламу, іудаїстичні та християнські погляди, оформлені в ритуальні ісламські приписи, стародавні арабські звичаї, мусульманське законодавство, арабійські історичні сказання, арабський фольклор. У структурі Корану 114 глав, що називаються сурами, котрі складаються з аятів — ритмічних завершених фраз, основних коранічного тексту.

Іслам має і свій Святий Переказ — **Суну**, що складається з *хасидів* — коротких оповідей про діяння та висловлювання пророка Мухаммеда.

У головних релігійних культових будівлях існує розгалужений штат служителів на чолі з *муфтієм*. Як вища посадова особа він обирається на з'їздах духівництва та віруючих. У країнах, де іслам є державною релігією, муфтії призначається урядом. Центр мусульманського релігійного життя — *мечеть*, де проводяться богослужіння, читаються проповіді, відбуваються різноманітні обряди, організовується навчання дітей. При найзначніших мечетях відкривають духовні школи — *медресе*, де готують майбутніх священнослужителів, богословів та законознавців.

Таким чином, мусульманство являє собою нерозривну єдність віросповідання, державно-правових установлень та певної форми культури. Проте, воно не являє собою єдиної релігійної організації; ще у VII ст. сформувалися його головні течії: **сунізм** (близько 90 % мусульман є його прихильниками) та **шиїзм**. На відміну від сунітів, що за основу віровчення і

культу приймають всі головні положення ісламу, сформульовані в Корані і Суні, шиїти мають свій власний переказ — ах-бари — де наводяться інші імена тих, хто переказував.

Одним з основних догматів шиїтського ісламу є вчення про *імамат* (верховну владу в мусульманській державі). Спочатку функції імама виконував сам Мухаммед, після його смерті — *халіф*.

В Україні головним регіоном поширення ісламу є Крим. З 1242 року, коли він був завойований монголо-татарами і увійшов до складу Золотої Орди, більшість його населення стає мусульманами-сунітами. Нині мусульманські релігійні громади діють в структурі трьох об'єднань — Духовного управління мусульман України (ДУМУ), Незалежного ДУМУ та ДУМ Криму.

Лекція 6

СВОБОДА СОВІСТІ В УКРАЇНІ

План

1. Поняття свободи совісті як конституційно-правової категорії.
2. Закон "Про свободу совісті та релігійні організації в Україні".

1. Поняття свободи совісті як конституційно-правової категорії

Як поняття "*свобода совісті*" відображає умови, за яких можливе вільне духовне становлення, розвиток особистості, утвердження її суверенітету, її самостійності. **Свобода совісті** — право громадян сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культи або дотримуватися атеїстичного світогляду.

Важливим для визначення змісту свободи совісті є розуміння деяких головних положень, які надають можливість відокремити свободу совісті від інших свобод, що існують в межах розгляду релігійних стосунків. **Совість** — здатність особистості формулювати свої моральні обов'язки, вимагати від себе їх повного виконання, здійснювати моральний самоконтроль і самооцінку своїх димок і вчинків.

Свобода релігії — це правові, суспільно-політичні, економічні можливості й гарантії для вільного самовизначення і самореалізації особистості, незалежного функціонування релігійних організацій та їх інститутів. Зрозуміло, свобода релігії надає можливість для вибору релігії, але не дає змоги відмовитись від неї. Досить близько до свободи релігії стоїть таке поняття як "*свобода віросповідання*" — законодавчо гарантоване право особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати, сповідувати будь-яку релігію, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації.. Різниця полягає в тому, що, здійснюючи свободу віросповідання, людина має можливість відкрито сповідувати обрану релігію.

Свобода в релігії — це межі свободи, в яких, згідно з віросповіданням, може реалізуватися ініціатива та самодіяльність віруючих щодо тлумачення

головних положень віровчення, відправлення культів. При такому тлумаченні людині надається можливість свободи совісті, але у межах однієї обраної релігії. *Свобода церкви* — законодавчо закріплене й гарантоване державою право на вільну діяльність церкви та інших релігійних організацій в межах їх функціонального призначення, організаційно-управлінських потреб. Це надає можливість церквам, релігійним організаціям та установам автономно виконувати свою діяльність незалежно від державної політики та державних діячів.

Можливість реалізації свободи совісті у будь-якій країні пов'язується, насамперед, із сукупністю правових норм та гарантій для їх здійснення. Таким чином, свобода совісті постає як правова категорія. Згідно з Конституцією України, свобода совісті — це *право на свободу світогляду і віросповідання*. Конституційне визначення є концептуально головним положенням для осмислення і реалізації свободи совісті у нашій державі кожним громадянином України. Це означає, що кожна людина, віруюча чи невіруюча, має рівні можливості щодо реалізації своїх духовних потреб. У статті 35 II розділу Конституції України відзначається, що право на свободу світогляду і віросповідання включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноосібне чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою.

2. Закон "Про свободу совісті та релігійні організації в Україні"

Детальніше різні аспекти свободи совісті пояснюються в прийнятому в 1991 році Законі *"Про свободу совісті та релігійні організації в Україні"*. Стаття 3 даного Закону дозволяє виокремити декілька основних прав, що конкретизують свободу совісті:

1. Мати, обирати та змінювати релігію або переконання за власним вибором.
2. Одноосібно чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої.
3. Відправляти релігійні культи.
4. Відкрито виявляти і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Крім цих головних прав, існує ще низка правових норм, що презентують систему правових гарантій. До них належать:

- заборона примусу відносно громадян під час визначення ними свого ставлення до релігії, до сповідання чи несповідання віровчень, до участі чи неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і ритуалах тощо;
- заборона формувати обов'язкові переконання і світогляд, виховання дітей відповідно до власних переконань і ставлення до релігії;
- рівність громадян перед законом незалежно від ставлення до релігії;
- заборона втручання релігійних організацій у діяльність інших релігійних організацій, проповідування у будь-якій формі ворожнечі, нетерпимості до невірних і віруючих інших віросповідань;
- невтручання держави в діяльність релігійних організацій, що здійснюється в межах закону, а також відмова фінансувати діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою

ставлення до релігії;

- рівноправність усіх релігій, віросповідань і релігійних організацій перед законом;
- заборона встановлювати будь-які переваги чи обмеження однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших;
- релігійні організації не допускаються до виконання державних функцій;
- релігійним організаціям забороняється брати участь у діяльності політичних партій, надавати політичним партіям фінансову підтримку, висувати кандидатів до органів державної влади, нести агітацію або фінансування виборчих компанії, кандидатів до цих органів;
- священнослужителі мають, право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами;
- релігійна організація після реєстрації стає юридичною особою;
- на всіх працюючих у релігійних об'єднаннях поширюється чинне законодавство про працю, порядок оподаткування, соціального страхування і забезпечення;
- доходи релігійних громад не оподатковуються;
- державна система освіти має світський характер;
- громадяни мають дозвіл опановувати релігійне віровчення та здобувати релігійну освіту індивідуально або разом з іншими, вільно обираючи мову навчання;
- викладачі релігійних віровчень і релігійні провідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, що не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань.

Отже, в Україні свобода совісті є **конституційним принципом і нормою державного права**, що сприяє вільному існуванню багатьох релігійних проявів,

вільнодумства та атеїзму. Кожен формує своє духовне життя згідно зі своїми власними почуттями, обирає для себе ту чи іншу форму релігії, або ж має право дивитися на світ, у якому панує людина та діють природні закони, без допомоги фантастичних істот — тобто очима атеїста.

Лекція 7

НОВІ РЕЛІГІЙНІ ТЕЧІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

План

1. Причини появи релігійних новацій в Україні.
2. Неохристиянство.
3. Релігії орієнталістського напрямку.
4. Синтетичні релігії.
5. Неоязичництво.
6. Сайєнтологічні рухи.

1. Причини появи релігійних новацій в Україні

За останні роки в Україні, крім традиційних (православ'я, греко-католицизм, католицизм, протестантизм, іудаїзм, іслам) релігій, поширюються нові релігійні течії. Серед них є такі, що історично не успадковані українським народом від попередніх епох, не притаманні його релігійній духовності, культурно, побутово, метально не укорінені, але набувають популярності.

Нетрадиційними для України вважаються релігії переважно *орієнталістського* (східного) напрямку. До нових релігійних рухів належать і так звані *неорелігії*, що формувалися у другій половині XX століття. Україна також знайомиться з релігійними рухами *ньоейджа* ("нового віку"), що виникли у 80-х роках XX ст. В основі цих рухів лежить ідея нового віку — якісно іншого періоду в історії людства, на відміну від попереднього, — невдалого, "пропащого" в багатьох розуміннях. Спроби ідеалізувати минулі часи історії держави викликали інтерес до реставрації *язичництва*, що знайшло відображення у появі неоязичницьких об'єднань. Окреме місце займають прояви служіння темним силам, наприклад, *сатанізм*, та різноманітні містичні погляди.

Поява релігійних новацій в Україні зумовлена багатьма *факторами*, серед яких можна виділити такі:

- соціально-економічна і політична нестабільність суспільства;
- зміни у світоглядних парадигмах, викликані трансформацією

суспільства;

- девальвація системи цінностей тоталітарного режиму, зокрема декретованого світоглядного монізму, та виникнення внаслідок цього ідеологічного вакууму;
- неминуча криза традиційної церкви як наслідок тотальної, цілеспрямованої атеїзації суспільства;
- криза традиційних релігій, що сьогодні вже не в змозі задовольнити широке коло духовних потреб;
- взаємовплив різних культурних світів, що пов'язане з глобальними змінами у суспільстві та інтеграцією в економіці;
- релігійні ініціативи окремих осіб, котрі, базуючись на певній віросповідній традиції або синкретизмі кількох, творять нове віровчення, культ, організацію;
- активне й зацікавлене місіонерство зарубіжних неорелігійних центрів;
- поширення есхатологічних настроїв, викликаних переходом до нового піку та тисячоліття;
- індивідуальні пошуки кожною людиною своїх власних духовно-ціннісних орієнтирів.

Модернові релігії приваблюють людину, що не знайшла задоволення своїх власних духовних пошуків ні в традиційних релігійних напрямках, ні в філософських поглядах. Нерідко вони виступають як протест проти існуючих ідеологічних, моральних устоїв суспільства.

Сьогодні в Україні представлені майже всі відомі у світі напрями неорелігій та нові релігійні рухи.

2. Неохристиянство

Неохристиянство виникає в рамках традиційного християнства з метою приведення його до вимог часу, по більшості під впливом протестантських церков. Характерними рисами для неохристиянських груп є: критика ортодоксального християнства за відхід від первісних традицій; оголошення

своїєї церкви виключно істинним, відроджувальним рухом євангельського християнства, навіть місіанським у спасінні Христової віри; досконале знання Біблії з дозволом вільного прочитання її та з власними інтерпретаціями; піднесення інтерпретацій до рангу віросповідних джерел, для чого використовуються додаткові писання та нові одкровення, що інколи стають авторитетнішими за Біблію; визнання Ісуса Христа поряд зі своїм лідером — керівником церкви, що вважається пророком, посланцем Бога. Неохристиянство від історичного християнства відрізняється своїм розумінням Трійці, природи Ісуса Христа, сутності Святого Духу, пекла й раю тощо. Новоутворені церкви базуються на Біблії як на основному віросповідному джерелі і на особі Ісуса Христа як на центральній постаті своїх релігійних доктрин. В Україні до *неохристиянських рухів* належать:

- привнесені з-за кордону — Християнська місія "Еммануїл", місія "Армія спасіння", Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони), Церква повного Євангелія, Церква Христа, Християнська церква "Хвала і поклоніння " тощо;
- проросійське неохристиянство "Церква Воскреслої Богородиці" (Богородична церква), церква маріанської орієнтації "Альфа і Омега" тощо;
- християнські об'єднання українського походження — Спілка християнської міжконфесійної згоди "Логос", Собор євангельських церков.

Богородична церква організаційно формувалася у Росії у 80-х роках ХХ ст. і офіційно зареєстрована в 1992 році як *Церква Божої Матері*, що преображається. З 1994 року її ще називають Російська Маріанська церква. Богородична церква проголосила себе Церквою царства Божого, яке Божа Матір за дорученням Святої Трійці має збудувати на Землі, підготувавши другий прихід Ісуса Христа. Своєрідне витлумачення в Богородичній церкві знаходять православне віровчення й обряди. Так, *євхаристія* розуміється тут як *таїнство втілення Христа через Марію*. Символіка храму, одягу

священнослужителів в Богородичній церкві відображає вшанування Діви Марії. Введено багато нових елементів у культ і літургійні дії: священники сповідаються перед братами і сестрами; велика увага приділяється "пластичній молитві", медитації; обов'язково тричі на день твориться *розарій* — вінок молитов з роздумами про важливі події земного життя Господа й Богородиці.

Визнаючи необхідність покаяння Росії перед Всевишнім, перед всім світом за спроби утвердження "диявольської цивілізації" — комунізму, вбивство "богородичного імператора" Миколи II, Богородична церква водночас утверджує *ідею месіанської ролі Росії у світі*. "Духовним Ізраїлем III Завіту є Свята Русь", — стверджують ідеологи цієї церкви. Богородична церква має своє суспільно-просвітницьке утворення "Фонд Новой Святой Руси". В Україні існують 6 громад у східних, центральних та південних областях, що діють під проводом двох — "престолів Божої Матері" у Донецьку та Миколаєві.

Мормони — члени Церкви Ісуса Христа святих останніх днів, що у 1830 році заснував у США Йосиф Сміт. За його твердженням, ангел Мороній, явившись йому, вказав місце, де були дошки з давніми письменами книги ізраїльського пророка Мормона. Перекладена і видана "Книга Мормона" подає життєпис двох давніх народів, що залишили Ізраїль і переселили в Америку. Мормони вважають себе обраними Богом людьми і сподіваються на щасливий кінець свого життя. Вони вірять у *дар іномовлення* та його тлумачення, божественне одкровення та можливість побудови Сіону на американському континенті. Мормони визнають обряд хрещення через занурення у воду, покаяння. Громадами керує президент, що вважається пророком, за допомогою 12 апостолів. Основний центр мормонів — м. Солт-Лейк-Сіті, Штат Юта (США). Загальна чисельність мормонів в усьому світі понад 10 млн. чол.

Новоапостольська церква виникла в Англії у 1832 році як результат релігійного руху за відродження первісного вчення Христа. Очолюється церква, центр якої розміщено в Цюріху (Швейцарія), першоапостолом. Церковні священнослужителі — єпископ, староста, пастор і проповідник — ведуть богослужіння додатково до своєї професійної діяльності, безкоштовно. У церкві

правляться *три тайнства*: хрещення модою, закарбування Духом Святим і причащення. Новоапостольська церква має 55 тисяч парафій у 190 країнах, чисельність її вірних наближається до 8 млн. Громади Новоапостольської церкви діють майже в усіх областях України, але найбільш активні вони в Києві (побудована в 1995 році перша культова споруда на Березняках) та у Харкові. Видається журнал "Наша сім'я".

Церква Христа — новітній для України релігійний рух, появу якого ініційовано тут американськими місіонерами з 1989 року. Маючи близько 3 млн. послідовників у 109 країнах світу, громади Церкви Христа в Україні також кількісно швидко зростають, їх чисельність доходить нині до 70. Церква Христа не становить організаційно єдину церкву, її утворює широка мережа незалежних одна від одної релігійних організацій. Прагнучи повернутися до первісної простоти, чистоти та ідеалів християнства, церква проголошує лише Біблію основою свого віросповідання і діяльності, вимагає від кожного віруючого пильнувати постулати віри, викладені у Святому Писанні, відшукати в ньому первісні християнські ідеали та відтворити їх у своєму житті. За кожною громадою (конгрегацією) визнається *право автономії*, богослужіння в ній веде місцевий диякон. Відправи у церкві складаються з п'яти *ритуалів*: спів, молитва, проповідь, приношений, ламання хліба та причастя вином. У церкві немає обов'язкового членства, визнається хрещення лише у свідомому віці, що проводиться шляхом короткочасного занурення під воду.

Нова церква, або Церква Нового Єрусалима — послідовники відомого шведського теософа-містика XVIII ст. *Емануїла Сведенборга*, котрий свій духовний досвід описав у 33 томах теологічних творі" ("Щоденник видань", "Таємниці неба", "Про небо та його чудеса і про пекло", "Вчення Нового Єрусалима"). Оскільки у Швеції ці твори довгий час були заборонені, а їх автор звинувачувався у ересі, то датою народження Сведенборзької церкви вважається 1788 рік, коли Роберт Хіндман заснував у Лондоні перший гурток. Нині громади сведенборжців діють у різних країнах Європи, Америки. Церква видає журнал "Шлях до себе". Громади Нової церкви є у Львові і Донецьку.

3. Релігії орієнталістського напрямку

Релігії орієнталістського напрямку викликають інтерес європейської людини на фоні розповсюдження методів східної медицини, шкіл боротьби, специфічного містичного досвіду, появи нових релігійних громад та "комун", що прагнуть до "колективного містичного досвіду". Серед орієнталістських течій в Україні найбільшого розповсюдження отримали неоіндуїзм та течії буддійського напрямку. **Індуїзм** надає людині певну свободу вибору релігійної практики. Людина може досягнути Бога через *перуд* (карма), або *медитацію* (раджа) і *знання* (джіяна), або просто через поклоніння (бхакті), — причому всі шляхи однаково цінні. Два останніх століття були багаті на вчителів, що проголошували духовну єдність людства, спільність усіх релігій Сходу і Заходу та цінність богопізнання. Окремо виділяють імена Олени Блаватської, сім'ї Реріхів — вони зуміли привернути увагу європейців до Сходу. Шра Рамакрішна, Свами Вівекананда і Свами Йогананда стали духовними натхненниками і фундаторами нових релігійних поглядів, або ж сприяли поширенню і усучасненню східних релігій. Завдяки цьому зараз діють Буддійське товариство, Буддійський університет, відкриваються нові буддійські храми і монастирі (дацани), видається буддійська література.

Неоіндуїзм виник у першій половині XIX ст. як сучасне прочитання для інтелектуальних версти Сходу і Заходу, в межах якого проголошуються ідеї універсалізму, синкретизму, рівності всіх релігій як пошуків шляхів до Бога, духовного базису в реконструкції суспільства. В Україні неоіндуїзм представлено громадами й центрами Міжнародного товариства свідомості Крішни, Ошо Раджніша, Шрі Чінмоя, Місії "Світло душі", Міжнародного товариства "Всесвітня чиста релігія" (сахаджи), Трансцендентальна медитація, де вчитель, майстер (гуру) виступає як провідник духовних пошуків особистості, групи, течії.

Міжнародне товариство свідомості Крішни (МТСК), або рух "*Харе Крішна*" розвивався в США з 1966 року після приїзду з Індії *Ахая Чарана*. Де

Бхактіведанта Свами Прабхупада з метою відродження моральності американського суспільства. В Україні перші громади крішнаїтів діяли нелегально з 80-х років, а в 1990 році отримали дозвіл на офіційну діяльність. У 1995 році офіційно зареєстровано *Всеукраїнський центр громад свідомості Крішни* — керівний орган об'єднання 32 громад послідовників крішнаїзму. Ядром вчення МТСК, викладеного майже у 80 працях Шрілі Прабхупади і перекладеного 35 мовами світу, є *віра в Крішну як у Верховну особу Господа* та необхідність відданого служіння йому. Крішнаїти пропагують ведичні знання про космос, людину, суспільство, поширюють свідомість Крішни, ведичну культуру, практикують бхакті-йогу, ведуть праведне життя (не вживають м'яса, риби, яйця, кави, чаю, тютюну, наркотиків, не грають в азартні ігри тощо). В Україні вони проводять соціально значущі благодійницькі акції типу "їжа для життя", боротьбу з наркоманією, працюють у в'язницях, поширюють ведичну літературу тощо. Однією з найвідоміших форм духовної практики є *санкіртана* спільне прославляння Крішни співом махамантри.

Трансцедентальна медитація (ТМ) один з найпоширеніших східних неорухів у сучасному світі, який базується на техніці глибокого розслаблення та відпочинку, що дозволяє зняти стрес і поліпшити фізичне і психічне здоров'я людини. У 60-х роках ТМ принесено на Захід індійським йогом та гуру *Махаріші Махені Йогою*, з того часу спеціальні інструктори посвятили тисячі неофітів в різних країнах і дали кожному з них індивідуальну *мантру* — таємне санскритське слово, що необхідно щоденно повторювати під час 20-хвилинної медитації. В Україні через два університети (у Києві та Херсоні) більше п'яти тисяч осіб одержали індивідуальну мантру.

Послідовники Шрі Сат'ї Саї Баби, одного з найвідоміших у всьому світі гуру намагаються об'єднати всіх людей в одну сім'ю на принципах праведності (*дхарми*), відродження у людини прагнення до духовності, а в людстві — прагнення жити в мирі та співпраці. Вироблений *Кодекс поведінки* і *Десять принципів життя* послідовників Саї Баби є подібним до вже відомих релігійних заповідей загальнолюдського змісту. В Україну цей рух прийшов з

Росії через *Братство відданих Сатъя Саї*, Товариство ведичної культури Санкт-Петербургу, котрі перекладають і видають повчання, афоризми Вчителя, записи бесід з ним.

Активно діють в Україні **центри Шрі Чінмоя**, який у своїх працях "Внутрішня позамежність" (1974), "Медитація" (1978), "Світло Сходу для західного розуму" (1989), "Душа — подорож мого життя" (1991) навчає *"шляху серця"* шляху любові, відданості і самозречення, що дає можливість швидко досягти духовного прогресу. Головна мета послідовників вчення — духовне й фізичне вдосконалення особистості через пізнання своєї глибинної суті, духовних істин, пошук, відкриття й виявлення їх у собі. В Україні громади Шрі Чінмоя діють більш ніж у 20 містах, зокрема в Одесі, Києві, Харкові, Дніпропетровську, Львові.

Ошо-центр створено в Києві в 1991 році прихильниками індійського філософа, гуру *Раджніша Чандра Мохана*, більш відомого під своїми духовними іменами Бхагаван Шрі (благословенний) або Ошо (океанічний). Маючи вже у 1984 році 350 тис. послідовників, Ошо прагнув створити "просвітлену громаду". Він — автор більш ніж 600 книжок, серед яких найвідоміші — "Медитація — мистецтво внутрішнього екстазу", "Лотосова сутра", "Тантра — найвище розуміння". Своє вчення Ошо пропонував як допомогу тим, хто йде шляхом духовних пошуків, і як один із зразків їх — власний досвід, самоусвідомлення, практика, синтезація східних і західних філософій, духовних традицій, багатьох релігій (йоги, софізму, індуїзму, буддизму тощо).

Вселенська чиста релігія, або *Сахаджа йога* походить з Індії, де її засновниця *Шрі Матаджи Нірмала Деві* відродили давню систему духовного сходження й самооздоровлення — *схаджу йогу*. За її вченням, в кожній людині перебуває енергія чистого бажання, що є відображенням Святого Духу. За допомогою молитви, медитації людина самореалізується, тобто усвідомлює власний дух, пробуджує життєві сили *курдаліні*. Ті, хто пробудив в собі курдаліні, з'єднуються з космічною всепроникною енергією божественної

любіві, в них з'являється потреба дотримуватись Божих заповідей. Сахаджа йога робить будь-яку релігію внутрішньою, природною. Через це вона вважається квінтесенцією всіх релігій, адже об'єднує в собі все найкраще. Серед тих, хто практикує сахаджу йогу, віруючі мусульмани, іудеї, християни з 55 країн світу. В Україні створено *Український центр сахаджи йоги*.

Характерним для **необуддійських течій** є їхній акцент на одній або декількох рисах буддійського вчення. Кожна з них претендує на ортодоксальне тлумачення вчення Будди, поєднуючи у своїх релігійних системах ідеї різних східних традицій навіть християнства. Буддизм в Україні представлено громадами таких напрямів: дзен-буддизм, нітерен, різні школи тибетського буддизму. В Україні налічується близько 500 постійних членів буддійських громад, а симпатиків — близько 10 тис.

Дзен-буддизм (від санкритської дх'яна — медитація) — одна з найбільш впливових буддійських шкіл на Далекому Сході (Китай, Корея, Японія, В'єтнам). Виникнення традиції дзен пов'язують з ім'ям *Боддхидхарми*, який у VI ст. у трактаті "Про світильник і світло", сформулював основні теоретичні положення дзен-буддизму: 1) передача істини поза писаннями і мовою; 2) повна відсутність залежності від слова і букви, яким надавалося так багато значення в конфуціанській традиції; 4) передача думки безпосередньо від серця до серця без допомоги слова або ритуалу; 5) споглядання власної одвічної природи — це і є реалізація стану Будди. Виконуючи ці положення, можливо досягти "дзен", того, що є "невимовне", що неможливо схопити думкою, не висловити словами, те, що потрібно уявити та відчувати. Людина у такому стані перестає почувати себе, як "Я", вона випробовує свою тотожність з Буддою, зливається з усім навколишнім снігом. Дзен-буддизм закликає не відчувати ненависті, уникати суєтності, зберігати щиросердечну незворушність і спокій, що допомагає людині досягнути просвітлення.

Нітірен — одна з найпоширеніших сучасних шкіл японського буддизму, її названо ім'ям вчителя Лотосової сутри, Нітірена (XIII ст.). Ця школа представлена в Японії, Росії, Україні. Ця релігійна течія характеризується

пацифістськими поглядами і діяльністю. З кінця 80-х років завдяки буддиському монаху з Японії *Терасаві Дзюнсею* буддиські громади цієї школи з'явилися в Києві, Донецьку, Харкові та інших містах України. Вони проводять активну миротворчу діяльність, антивоєнні акції, марші миру тощо.

4. Синтетичні релігії

Синтетичні релігії не просто еклектично поєднують різні релігійні традиції, а й створюють свої власні вчення, систему обрядових дійств, міцну церковну організацію, претендуючи на статус надрелігії. Синтетичні релігійні новоутворення характеризує розвинутий культ лідера, авторитет власних віросповідних джерел, ідея богообраності їхніх послідовників.

Велике Біле Братство (ВББ) започаткувало свою діяльність у Києві в 1990 році. Засновником і керівником цієї течії став фахівець у галузі кібернетики Юрій Кривоногов. Сучасне суспільство зображувалось сатанинським, позначеним "числом звіра" — 666, якому апокаліптично передвіщався кінець світу (у листопаді 1993 року). Дружина Ю.Кривоногова Марія Цвігун була проголошена Богом Живим Марією Деві Христос, тобто Христом у другому своєму пришестві в тілі своєї матері, Кривоногов при цьому став вважатися Юоаном Свами, тобто втіленням Іоанна Богослова. Коли діяльність Білого Братства, у якому налічувалося близько 2 тис., стала набирати відверто антисуспільного спрямування, її припинили правоохоронні органи.

Церква об'єднання, або **Церква уніфікації** поєднує риси східних релігій і християнства. З метою уніфікації християнства у 1954 році *Сан Мюн Мун* заснував *Асоціацію Святого Духу*. У творах Муна "Пояснення Принципу" та "Тлумачення Принципу" заперечуються вихідні засади традиційного християнства, зокрема божественна природа Ісуса Христа, пропонується своє прочитання Святого Письма. Мун та його дружина Хак Джа Хан Мун вважаються "Істинними отцями", третіми Адамом та Євою, які за дорученням Бога створили досконалу родину, що є джерелом спасіння для всіх інших родин. Тільки з благословення самого Муна підбираються шлюбні пари. На "семінарах з лідерства" провадиться кваліфікована підготовка лекторів,

провідників вчення. Під егідою цієї церкви діють міжнародні організації: Федерація жінок за мир у всьому світі, Академія професорів "За мир у всьому світі", Міжнародний релігійний фонд. Прихильники Церкви об'єднання діють у 160 країнах.

Всесвітня віра багаї — нова для України релігія. На відміну від християнства, квінтесенцією якого є любов, у багаїзмі основною визнано *ідею єдності*: єдності Бога, єдності релігії, єдності людства. Заповідями цієї релігії стали визнання рівності прав чоловіків і жінок, обов'язкової освіти, знищення крайнощів бідності й багатства, заборона рабства, аскетизму, вживання алкоголю, наркотиків. Багаїсти дотримуються приписів одношлюбності й подружньої вірності, невтручання в політику, поваги до свого уряду. У багаїв немає інституту священників, общиною керує місцева рада дев'яти (*Духовні збори*), на рівні країни — *Національні Духовні збори*, у загальнолюдському масштабі — *Всесвітній Дім справедливості*. На сьогодні багаї живуть у 211 країнах, загальна чисельність їх — більше 5 млн.

Езотеричні об'єднання це, як правило, позавіросповідні містичні течії, що виникли на межі XIX-XX ст. (*теософія, антропософія, вчення Гурджієва, екстрасенсорика* тощо) у формі опозиції офіційній ідеології традиційних релігій. **Теософія** (богомудрість, богопізнання) — релігійно-філософське вчення про можливість містичного та інтуїтивного пізнання Бога шляхом безпосередніх контактів з надприродними силами. У 1875 році Олена Блаватська заснувала *Всесвітнє теософське товариство*, а в праці "Таємна доктрина" сформулювала *езотеричну систему* як синтез різних релігійних доктрин (езотеричного буддизму, тибетського ламаїзму, каббали, єгипетської та грецької міфології, спірітуалізму, масонства тощо)

Братство Грааля — міжнародний рух, що виник у Німеччині в 1928 році на основі явленого людству одкровення Св. Грааля. У книзі "У світлі істини" *Абд-ру-шін* пояснює людству різницю між сином Божим і сином людським, причини духовної смерті, спосіб входження в стан апокаліпсису, характер жіночого і чоловічого початків та їх роль у творінні, різницю між первісним і

вторинним творінням, між божественним, духовним і сутнісним. Особливого розвитку рух набрав з 1950 року, коли утворився *Міжнародний фонд одкровення Грааля*, що займається друком і розповсюдженням творів Абд-ру-шина. В світі налічується більше 9 тис. послідовників цього руху. В Україні Фонд Грааля діє в Одесі, Києві, Сімферополі, Дніпропетровську, Севастополі.

5. Неоязичництво

Неоязичництво (рідновіровство) в Україні представлено багатьма течіями ("Рідна Віра", РУНВіра, "Ладовіра", "Ягновіра", орантійці тощо), що об'єднані ідеєю відродження дохристиянських вірувань українців. *"Рідна Віра"* започаткована у 1934 році професором *Володимиром Шаяном*, котрий у своїй книзі *"Віра Предків Наших"* пропонує повернутися до коренів української духовності, удосконалювати людську особистість, підносити її національну самосвідомість. Найпотужнішою закордонною громадою є рідновіри при святіші Дажбожій у Гамільтоні (Канада). Є кілька десятків громад сповідників "Рідної Віри" в Україні. Діяльність Київської громади українських язичників *"Православ'я"* базується на книгах "Волховик" та "Правослов: молитви до рідних богів".

РУНВіра (Рідна українська національна віра) — одна з форм сучасної релігійності українців, засновником якої є *Лев Силенко*, що емігрував з України до Америки. Він запропонував нову монотеїстичну систему поглядів на світ, котрий керує Дажбог, що дає можливість поновлювати і удосконалювати своє власне єство, сприймати вічну енергію несвідомого і свідомого буття, святу правду. Основні положення РУНВіри викладено у "святому писанні" течії — *"Мага Вірі"* й катехізисі *"Повчання. Пісні. Молитви"*. Основна культова споруда РУН Віри — *собор святої матері України*, що стоїть поблизу Нью-Йорку в Спрінг Глені (США). Громади (станції) рунвірівців є в Америці, Канаді, Австралії, де проживають українці.

Собор рідної Віри — одна з течій українського язичництва, що виникла 1994 року на Вінниччині, адже саме на Поділлі найдовше, аж до 1620 року,

Болохівські князі боронили рідну Віру, вважаючи найдавнішим символом Дажбога — *Тризуб. Ладовіра* — неоязичницька течія, що базується на концепції українського світу як духовно-природної та геоетнічної цілісності.

6. Сайєнтологічні рухи

Сайєнтологічні (наукологічні) **рухи** — одна з форм нетрадиційної релігійності. Більшість таких рухів в Україні (*Діанетика Фонд Хаббарда, Наука розуму, Християнська наука* тощо) мають іноземне походження. *Діанетика* або *сайєнтологія* заснована *Л.Роном Хаббардом*, автором книги "Діанетика: сучасна наука розумового здоров'я". В 1954 році в Каліфорнії зареєстровано Церкву наукології, що нині поширена в багатьох країнах світу і має понад 6 млн. прихильників. Вчення Хаббарда побудовано на поєднанні новітнього буддизму, інших світових релігій, фантастики, науково-технічних досягнень, практики психоаналізу. У створеній релігії багато власних нових термінів (*тетан* — істота-дух, що періодично вселяється в певну життєву форму, вічно перевтілюючись; *інграм* — накопичений протягом багатьох перевтілень певний життєвий досвід людини, від якого вона прагне звільнитися). Діанетика пропонує технологію виявлення інграма, очищення від нього, контроль з боку науколога за життям і звільненням від циклів перевтілень.

Наука Розуму — сучасний синтетичний ідейний рух, що претендує на абсолютну істину, гармонійність законів науки, філософських поглядів та одкровень релігії відповідно до людських потреб. В книгах "Творчий розум і успіх" та "Наука Розуму" засновник цієї течії американський лікар-психотерапевт Ернст Холмс доводить, що Бог безособистісний, Ісус Христос — лише людина. Дух Святий — жіночий аспект божественної Трійці. Людина, в якій людське поступається перед божественним, сама стає Христом. Філософія життя течії базується на ідеї, що *негативне мислення продукує негативний досвід, а позитивні думки формують позитивну діяльність*. Нині цей рух налічує близько 25 млн. послідовників. У 1991 році створено *Міжнародний альянс нового мислення*, до якого входить *Київський центр "Науки Розуму"*. У минулому столітті в Америці з ініціативи *Мері Енн Морс Бейкер* виник

релігійний рух "*Християнська наука*", в основі якого лежить принцип духовного зцілення без звернення до медикаментозних методів лікування. М.Бейкер постає для її послідовників наступницею Христа.

Як культ **сатанізм** прийшов із стародавнього Іраку, в якому релігійні концепції базувались на боротьбі Добра і Світу (закон Арта й образ Ахура-Мазди) проти Темряви і зла (Ангро-Манью). Ці образи набули поширення у міфології зороастризму та маздеїзму. Культ темних сил, головою котрих став *Сатана* (Диявол або Люцифер), набув особливого поширення в Європі в середні віки. Сатана використовує проти Бога силу, котру від нього і придбав. Протистоїть Сатані не сам Бог — він вище цього, а архангел Михаїл, провідник добрих ангелів та заступник віруючих у священній війні з Сатаною. Заповіді сатани містяться у так званій "*Синій книзі*", як символ найчастіше використовується *пентаграма* (зірка магів) — знак таємних товариств. Через так званий "*пентаграмний ритуал*" відбувається церемоніальна магія, викликання і підпорядкування демонів. Нині під сатанізмом розуміється різновид напіврелігійного руху, заснованого Алейстером Кроулі на рубежах XIX і XX ст. і реанімованого в 60-х роках в Америці. Відомий маг А.Кроулі ("*великий звір 666*") прагнув відкрити нову еру та змести залишки життєздатного християнства. На його думку, Сатана не є ворог людині: він — життя, любов, світ, та ще — дорога на небо йде через пекло. Свою мету Кроулі визначав як присвоєння людиною демонічних сил та досягнення через це влади над світом. У своїй антибіблії "*Книга закону*" Кроулі виклав сатанинське вчення і проголосив: "Роби, що бажаєш у цьому весь закон!"

За світоглядною суттю, типом об'єднання, формами діяльності сатаністи дуже різноманітні. Найвідоміша сатанинська група — "*родина Менсона*", найорганізованіша — "*Церква Сатани*" Антона Лавея. Прихильників Сатани умовно можна поділити на *теоретиків* ("ідейних одинаків") та *практиків* ("груповиків"). Сатаністи вшановують не Бога, а Сатану, читають Біблію навпаки, проводять так звані *чорні меси* з використанням чорних свічок, перекинутих розп'ять, проклять, ритуальних жертвопринесень тощо. Моральна

програма сатаністів відзначається крайнім індивідуалізмом, прагматизмом, егоїзмом, що утверджує особистісні пріоритети, перевагу над всіма, культ сили.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ "РЕЛІГІЄЗНАВСТВО"

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. — К., 2000.
2. Еремеев Д.Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. — М., 1990.
3. Закон "Про свободу совісті та релігійні організації" // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 25.
4. Історія релігії в Україні /За ред. А.М.Холодного і П.Л.Яроцького. — К., 1999.
5. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство. К., 1997.
6. Коран. — М., 1999.
7. Миркина З.А., Померанц Г.С. Великие религии мира. — М., 1995.
8. Матар Н.И. Знакомьтесь: ислам. — К., 1997.
9. Митр. Макарий (Булгаков). История Русской Церкви: Т. I-IX. — М., 1994-1997.
10. Нові релігійні течії та організації в Україні (Упор. Л.Филипович). — К., 1997.
11. Огієнко І.І. Українська церква: У 2 т. — К., 1993.
12. Подольська Є.А., Садовніков О.К. Релігієзнавство. — Харків, 2002.
13. Покровский Д. Словарь церковных терминов. — М., 1995.
14. Поснов М.Э. История христианской церкви до разделения церкви. — К., 1991.
15. Релігієзнавство /За ред. С.Л. Бублика. — К., 2000.
16. Ренан Э. Жизнь Иисуса. — М., 1991.
17. Росс Ф., Хиллс Т. Великие религии мира. — М., 1999.
18. Токарев С.А. Ранние формы религии. — М., 1990.